

ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN DEMOKRATİKLEŞME TARTIŞMALARI

PROF. DR. HASAN TUNÇ*

Ülkemizde yakın bir geçmişte “Kürt açılımı” söylemleriyle başlayıp “demokratikleşme” ifadeleriyle devam ettirilen sürecin, birçok çelişkiyi ve kavram kargaşasını beraberinde getirdiği görülmektedir. Şöyle ki; Her şeyden önce, demokratikleşme kavramı kolektif bir anlayışı gerektirmektedir. Bir ülkede demokratikleşme etnik veya bölgesel tabanlı bir bakışla sağlanamaz. Demokratikleşme, bireysel nitelikli temel hak ve özgürlükleri evrensel standartlara ulaştırma ve sonucunda ülkeyi gerçek manada bir demokratik hukuk devleti şekline dönüştürme sürecidir.

Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlının kalıntıları üzerinde bir “ulus devlet” oluşturmak çok da kolay değildir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, farklılıkları bir zenginlik edasıyla kaynaştırıp bir bütünlük oluşturmayı başarabilmiştir; bu devlet bir mozaik toplum değil, “ebru”dur. Hem bireysel hak ve hürriyetler hem de kolektif hak ve hürriyetler açısından, ülkede yaşayan insanların bir kesimine sağlanan haklar başka kesiminden esirgenerek de-

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, farklılıkları bir zenginlik edasıyla kaynaştırıp bir bütünlük oluşturmayı başarabilmiştir.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

mokratikleşme olamaz. Böyle bir yaklaşım, olsa olsa ayrıştırma olabilir. Bu yönlü düşünceler “pozitif ayrımcılık” gerekçesiyle de hukukileştirilemezler. Ülkemiz gibi, birçok medeniyete ve topluma yurt olmuş bölgelerde, tabii ki farklı toplumsal yapılar var olacaktır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kapsamında bütünlük içinde yer alan insanların, bir kesimine demokratikleşme veya başka bir kavram adına (hak ve hürriyet sağlama) yapılan güdümlü açılımlar, en azından bir kesimi diğer sosyal yapılardan farklılaştıracaktır.

ABD’de bulunan Atlantik Konseyi isimli kuruluşun bu yılın Haziran ayında hazırladığı “Türkler ve Irak Kürtleri Arasında Güven Tesisi” başlıklı raporun öneriler kısmının bir maddesinde; *“Türklük tanımını değiştirin: ‘Türklüğü’ vatandaşlık olarak tanımlayan Anayasa maddesini değiştirin.”* denilmektedir. Bu ve benzer yaklaşımların ülkemiz lehine olmayacağı ve üniter yapıya zarar vereceği açıktır.

Kültürel
çoğulculuk,
bölünmeye;
kültürel
zenginlik ise
bütünleşmeye
zemin
hazırlayacak
yaklaşımlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanma döneminde, Llyod George’un “Anadolu’daki tüm etnik toplulukları belirli bölgelere toplayın ve hepsine otonomi verin.” sözü, süreci daha da netleştirmektedir. Tabii ki, “şiddet ve terörle herhangi bir bağlantısı olmayan” her düşünce serbestçe ifade edilmeli ve örgütlenme hakkına sahip olmalıdır. Gerek evrensel hukuk gerekse Kopenhag Kriterleri açısından da olması gereken bu değil midir? Yaşanan süreçte amaç, kültürel çoğulculukla ayrıştırmaktan ziyade, kültürel zenginlikleri geliştirmek olmalıdır. Kültürel çoğulculuk, bölünmeye; kültürel zenginlik ise bütünleşmeye zemin hazırlayacak yaklaşımlardır. Bu nedenle, farklı

dilde eğitim gibi kolektif haklar ile değişik düzeylerde özerklik gibi siyasi haklara yönelik yaklaşımlardan uzak durulması gerekmektedir.

Bu süreçte sıkça kullanılan “azınlık, anayasal vatandaşlık, kolektif haklar ve özerklik” gibi kavramların ne anlama geldiği ve mevcut Anayasa’mızdaki düzenleniş şekillerinin ne olduğu öncelikle belirlenmelidir.

BİR İNSAN HAKKI OLARAK AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE

Azınlık kavramı ve azınlıklar sorunu, özellikle son yüzyıl boyunca dünya siyasetini ve dolayısıyla uluslararası hukuku oldukça meşgul eden konulardan biri olmuştur. Kuşkusuz azınlıklar sorununun, hukuk düzeyine yansdığından çok daha önemli tarihsel, siyasal, toplumsal, ekono-

mik, kültürel ve ideolojik boyutları vardır.¹ Öte yandan, kuramsal olarak üzerinde anlaşılmış bir azınlık kavramı yoktur. Dolayısıyla uluslararası hukukta herkesçe kabul edilen bir azınlık tanımı ve bu tanıma bağlı haklardan söz etmek de mümkün değildir.

Türkçe Sözlük'te kavram, "Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar ya da bunların bu durumu, çoğunluk karşısı, ekalliyet... Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk..." şeklinde tanımlanmıştır.

1928'de Uluslararası Adalet Divanında Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davasında hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını, "Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkânsız kalıcı parçası" şeklinde tanımlamıştır.²

1930'da Uluslararası Adalet Divanının önerdiği ve daha sonraki tanımlara kaynaklık edecek azınlık tanımı ise şöyledir:

"Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur."³

BM belgelerinde de azınlık tanımı yer almamakla birlikte, çeşitli raporlarda geçen ve genel kabul gören iki tanım bulunmaktadır. Uluslararası alanda en çok kullanılan "azınlık" tanımı "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu" Raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 yılında önerdiği tanımdır. Bu tanıma göre:

"Azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan -o devletin vatandaşı olan- üyeleri, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dinsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruptur".⁴

Daha sonra 1985 yılında, yine insan hakları ile ilgili bir alt komisyon çalışmasında Kanadalı Jules Deschènes'in yaptığı tanımdan söz edilebilir.

Uluslararası hukukta herkesçe kabul edilen bir azınlık tanımı ve bu tanıma bağlı haklardan söz etmek de mümkün değildir.

Bu tanıma göre:

“Azınlık, bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiilî ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaştır.”⁵

Avrupa Konseyi çalışmalarında ise benzer iki tanım önerisinden bahsedilebilir. İlk tanım Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun (Venedik Komisyonu) önerisidir. Bu tanıma göre azınlık:

“Bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönelen bir grubu ifade eder”.⁶

Diğer bir tanım, AK Parlamenter Asamblesi’nin Ek Protokolü’nde yer alır. Bu tanıma göre Assamble, özel olarak sadece ulusal azınlıkları tarif gözetmiştir:

“Ulusal azınlık, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dâhil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönelen kişiler grubudur.”⁷

Sosyolojik bakımdan azınlık kavramını ise şöyle tanımlayabiliriz; “Çoğunluktan farklı özellikler taşıyan, sayı bakımından genellikle küçük olan ve kendini çoğunluktan farklı hissetmenin yanı sıra çoğunluk tarafından ezildiği kanısını taşıyan gruptur.” Bu tanımda önemli olan ‘baskı’ algılama unsurudur. Azınlığın kendini azınlık olarak görmesi de yeterli olmayacaktır, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranması gereklidir.⁸

Tarihsel açıdan bakıldığında, evrensel bir insan hakları rejiminin henüz doğmadığı dönemde (1945 öncesi), azınlıklar devletlerin dış politikalarında diğer ülkelere müdahale etmenin ve iç işlerine karışmanın aracı olarak kullanılmıştır.⁹ Öte yandan azınlıklar sorunu emperyalizm ile de çok ilgilidir. Amerika kıtası, Afrika ve Avusturya’da yaşanan sömürgecilik hareketleri burada yaşayan yerlilerin zamanla ya etnik veya kültürel asimilasyona tabi tutulmalarına ya da egemen iken azınlık olmalarına yol açmıştır.

Hukuki yönden uluslararası belgelerde açık bir azınlık tanımının olmamasının nedeni, bir azınlığı tanımanın duyarlı bir konu olması ve siyasal imalar taşımasıdır.¹⁰ Her ne kadar, bir grubun azınlık olabilmesi için

devlet tarafından hukuki açıdan tanınması zorunluluğu tartışmalı olsa da¹¹ uygulamada hukuki bakımdan azınlık statüsüne sahip olabilmek için devletlerin bu hususu ya bir uluslararası belge ya da iç hukuk düzenlemesi ile kabul etmesi gerekmektedir.

Azınlıklar konusu, Türk tarihinin son iki yüz yılına damga vuran sorunlardandır. Türkiye'nin bir mozaik olduğu ve 47 ayrı etnik topluluktan¹² meydana geldiği iddialarının bazı kimselerce sahiplenip savunulduğu günümüz Türkiye'sinde, azınlık ve azınlık hakları kavramının ne anlama geldiğinin ve Türkiye Cumhuriyeti açısından ne ifade ettiğinin açıklanması zarureti vardır.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, dâhilî siyasetini şeri ve örfi hukuk sistemleri içerisinde tanzim etmiştir. Bu çerçevede devletin bünyesindeki gayrimüslimler "Millet Sistemi" olarak adlandırılan bir sisteme tabi idiler. Bu unsurlar, İmparatorluk hükümlerinde ancak farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamakta idiler.¹³

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temeli olan ve uluslararası camia tarafından imzalanarak benimsenen Lozan Antlaşmasında, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayan unsurlar için, yani gayrimüslimler için kullanılmış ama; bunun dışında herhangi bir etnik ya da kültürel bir grup, kesim ya da kökenden gelenler için kullanılmamıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti içinde yalnızca Müslüman olmayanlar azınlık statüsüne sahiptirler, etnik kökenleri farklı olan diğer insanlar ya da gruplar, böyle bir azınlık hakkına veya statüsüne sahip değildirler. Lozan Antlaşmasından gelen Türkiye Cumhuriyeti modeli böyle bir etnik alt kimlikli yapıya elverişli değildir. Lozan Antlaşmasının azınlıklarla ilgili maddeleri, Antlaşmanın üçüncü bölümünde "Azınlıkların Korunması" başlığı altında, 37'den itibaren 45. maddeye kadar yer alan 9 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu maddeler, "azınlık" olarak tabir edilen gayrimüslim unsurların durumu hakkındadır. Azınlıklar konusunun uzmanı Prof. Dr. A. Mandelstam, Antlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonra, Lozan Antlaşmasının 39. maddesinin, "medeni ve siyasal haklarda eşitlik şartını yalnız Müslüman olmayanlar için koyduğunu" yazmıştır.¹⁴

1923 Yılında imzalanan Lozan Antlaşması üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'dan gelen model çerçevesinde yalnızca gayrimüslim din gruplarına azınlık statüsü tanımıştır. Bunun dışındaki her

Her Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır.

Türkiye'yi
hedef alan
her akım ve
oluşum,
varlığını Lozan
Antlaşmasına
dayandırmaya
çalışmaktadır.

Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu modeli ile 20. yüzyıl boyunca uyum içinde varlığını sürdürebilmiştir.

Türkiye'de azınlık statüsü tanınan gayrimüslim toplulukların, yani Müslümanlığın dışında bir başka dini benimseyen dinî cemaatlerin, uluslararası azınlık hukukuna göre her türlü hakları tanınmaktadır. Özellikle, bugün şiddetli bir biçimde tartışılan kültürel haklar açısından konuya bakıldığında, Türkiye'de bu dinsel azınlıklara her türlü kültürel hakkın tanındığı görülmektedir. Bu din grupları, kendi ibadet yerlerini serbestçe açabil-

mekte ve buraları her türlü dinî ayin için gene özgür biçimde kullanabilmektedirler. Kendi okullarında ve kendi dillerinde serbestçe eğitim yapabilmektedirler. Kendi kültürleri açısından önemli günlerde yaptıkları etkinliklerini sürdürebilmektedirler. Hepsinin kendi dillerinde kendi kültürlerini sürdüren gazete ve dergileri özgürce yayımlanabilmektedir. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda Lozan Antlaşmasına uygun olarak kültürel haklar dinsel azınlıklara tanınmakta ve devlet güvencesi ile bunlar yerine getirilmektedir. Batılı ülkeler, Türkiye'nin bu hoşgörüsünü, kararlı biçimde görmezden gelmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde yaşanan asıl sorun bazı emperyalist güçler ve komşu devletlerin destekleyip teşvik ettiği ayrılıkçı terör eylemleri yoluyla aslında Cumhuriyeti kuran Türk halkının ayrılmaz bir parçası olan Kürtlerden azınlık yaratma çabaları olmuştur.

Her şeyden önce yukarıda da izah edildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu Antlaşması olan Lozan'a göre Kürtler azınlık değildirler. İkincisi, uluslararası tüm belgelerde azınlıklarla ilgili olarak ortak bir dilin varlığı genel kabul görmüş bir kriterdir. Kürtlerin konuştuğu ortak bir Kürt dilinden bahsetmek mümkün değildir. Kürtçede beş lehçe mevcuttur: Kırmançi, Zazaca, Sorani, Gorani, Gildani. Ayrıca, Kürtçe ulusal bir dil değil, vernaküler (jargon) bir dildir.¹⁵

Türkiye'yi hedef alan her akım ve oluşum varlığını Lozan Antlaşmasına dayandırmaya çalışmaktadır. Özellikle bölücü akımlarda ve onlara destek veren dış çevrelerde görülen bu eğilimin dozu gün geçtikçe artmaya başlamış durumdadır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasınının 39. maddesi bağlamında, bölücü çevrelerde çeşitli yorum-

lar yapılarak, konunun alabildiğince istismar edildiği görülmektedir.

Bugün bazı kimseler tarafından ifade edildiği gibi Lozan Antlaşmasının 39.maddesi ile Kürtçenin özel ve kamusal alanda kullanımı hakkı verilmemiştir. “Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmî dil mevcut olmakla birlikte, Türkçeden başka dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.” hükmünde geçen haklar gayrimüslim azınlıklar içindir. Çünkü söz konusu madde azınlıklara ilişkin bölümdedir ve sadece gayrimüslimler azınlık olarak tanınmıştır.

Her ne kadar Lozan Antlaşması ile tanınanlar haricinde azınlık bulunmamakla birlikte, Türkiye kültürel haklar konusunda çoğulcu bir politika izlemektedir. Ağustos 2003 tarihinden itibaren Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeleri kullanmaları konusunda yasal¹⁶ ve idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda çıkarılan Yönetmelik ile özel dil kurslarının açılmasına izin verilmiştir. Bahse konu dillerde radyo ve TV yayıncılığına izin veren Yasa¹⁷ gereği TRT’de yayın yapılmaktadır. Ulusal özel kanalların bu tür yayınlar yapmak hususunda isteksizliği ile TRT yayınlarının izlenme oranları Türkçe dışındaki farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına gerçek bir ihtiyaç olup olmadığı konusunda anlamlı bulunmaktadır. Söz konusu yayınlar kamu kaynakları kullanılarak yapıldığından kamu yararının gözetilmesi dikkate alınması gereken hususlardandır. Bu kapsamda, TRT 6’nın Anayasa’ya uygunluğu tartışmalıdır.

Türkiye’nin azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerdeki katılım durumu şöyledir:¹⁸

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- BM Irk Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme: Onaylamıştır.
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- BM KSHS: Onaylamıştır.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme: Onaylamıştır.
- AGİT Belgeleri: Tamamını onaylamıştır.

Lozan Antlaşması ile tanınanlar haricinde azınlık bulunmamakla birlikte, Türkiye kültürel haklar konusunda çoğulcu bir politika izlemektedir.

- AK Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi: Onaylamamıştır.
- AK Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı: Onaylamamıştır.
- AİHS'nin 12 Nu.lı Ek Protokolü :Onaylamamıştır.

Ayrıca, kamuoyunda “AB Uyum Yasaları” olarak bilinen 2001 yılının başlangıcından itibaren Anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikler, insan hakları ve temel özgürlükleri alanında AB’ye üye pek çok devletteki düzenlemelerden daha ileri düzenlemeler içermektedir.¹⁹

Son zamanlarda ülkemizde gündeme getirilen çok kültürcülük akımı da bölücü fikirler açısından elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana devam eden ulusal kimlik geride bırakılarak yerine alt kimliklerin ön plana çıktığı bir “çok kültürcülük” akımı geçerli kılınmak istenmektedir. Terör örgütü başının demokratik cumhuriyet projesi çerçevesinde, alt kimliklere özgürlük ve kültürel hak-

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sına göre, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.

lar istemesindeki amaç, tekil ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı ulusal toplum yapısının bölünmesini sağlamaktır. Bu gerçekleştirilirse, ortaya çıkacak yeni küçük toplum yapıları üzerine, kolay yönlendirilecek yeni devletçiklerin kurulması kendiliğinden gündeme gelecektir. Çok kültürcülük ve demokratik cumhuriyet projeleri beraberce, demokrasiyi genişletmek adı altında ülkemizde uygulamaya konulmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü sarsacak ve bölünmeye götürecektir. Bu girişime karşı, ulus devletten yana olan güçlerin ağırlıklarını koymaları, ülkede birliğin ve bütünlüğün korunması açısından gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sına göre, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. Bu madde ile, Türkiye’de yaşayan insanlar arasında herhangi bir kan bağı, etnik köken, dinsel ayrım gibi farklılıklar gözetilmemiştir. Ayrıca, Anayasa’nın başlangıç kısmında, Türk vatani ve milletin ebedî varlığı ile bölünmez bütünlüğünün Anayasa’da belirtildiği, Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışının esas alındığı vurgulanarak Atatürk’ün anladığı anlamda bir milliyetçilik ilke olarak benimsenmiştir. “Ne mutlu Türk’üm diyene!” anlayışı çerçevesinde, Türkiye’de Misak-ı Millî sınırları içinde yaşayan herkesi hiçbir ayrım öne sürmeden eşit vatandaş olarak kabul eden Atatürk milliyetçiliği; geleneksel ırkçı milliyetçilikten farklı olarak, Batı dillerinde önde gelen bir kavram olan “patriotism” ya da Türkçe karşılığı olan “vatanseverlik”

doğrultusunda bir milliyetçiliğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında benimsendiği söylenebilir.

Anayasa Mahkemesinin 09.08.1994 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan konuya ilişkin bir kararına göre; "Türkiye'de Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasıyla kabul edilen gayrimüslim azınlıklar dışında başka bir azınlık yoktur. Gene bu karara göre, ulusal devletlerde dil, din, ırk ve mezhep bakımından birbirinden farklı toplulukların bulunması doğal karşılanması gereken bir olgudur. Ancak bu topluluklardan her birine azınlık hakkı tanınması devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında bu ilke temel prensiplerden biri olduğu için, Avrupa ulusal azınlıkları korunması protokolü çerçevesinde, bir ulusal azınlıktan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hukuken söz edebilmek mümkün değildir."

Ülkemizde yaşayan yetmiş milyon insanın geldiği etnik kökenin her birine azınlık hakkının tanınması, anayasal milliyetçilik ilkesinin²⁰ ve neticede Türkiye Cumhuriyetinin ulusal toplum yapısının ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu bir anlamda savaşa ya da terör ile yapılamayanların, birtakım belgeler, normlar standartlar, kriterler vs. vasıtasıyla talep edilmesi demektir. Yirmi birinci yüzyıla Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük bir devlet olarak girmesini istemeyen egemen dış çevrelerin, "çok kültürlü Türkiyelilik" kavramını savunanlarla işbirlikçi bir anlayış çerçevesinde benzer düşünceleri ileri sürmeleri ilginçtir. Türkiye'yi bölmeye yönelik terörist mücadelenin, kendine göre bir ulusal kurtuluş meselesi ya da sosyalist rejim altında bir etnik devlet oluşturma kavgasından çıkarak tümü ile kültürel haklar meselesine gelmesi ve bu doğrultuda etnik dilin kullanılması ile beraber diğer kültürel hakların tanınması ve gene bu aşamada ayrı bir etnik kimliğin Güneydoğu kökenli insanlara verilmesi, öte yandan asla azınlık olmayı kabul etmeyen Alevi vatandaşlarımızı dinsel azınlık kategorisinde tanımlayarak²¹ toplumsal farklılıkları arttırmak gibi bir paket çözüm, Türkiye'nin önüne konulmuştur. Bu pakette, yani "Demokratik Cumhuriyet Projesi ve Türkiyelilik" paketinde var olan tüm isteklerin Türkiye Devleti tarafından kabul edilmesi istenmektedir. Oysa demokrasi, gerçekten ihtiyaç varsa ve bundan halkın çıkarı olacaksa farklılıkları korur, demokrasinin farklılık yaratmak görevi yoktur.

EĞİTİM DİLİ

1982 Anayasa'sının 3, 42 ve 175. maddeleri uyarınca, ülkede Türkçeden başka dilin resmî dil olarak kabul edilmesi ve ana dil olarak eğitim dili hâline getirilmesi mümkün değildir.

Bir yabancı dili öğrenmek başka, farklı bir dille eğitim sürdürmek daha başkadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol'de yer alan düzenlemeyi²² de buna gerekçe göstermek mümkün olamaz. Çünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi konuya ilişkin kararlarında “istediğim dilde eğitim yapmalıyım” gibi bir hakkın, Sözleşme'yle sağlanmış bir hak olarak kabul edilemeyeceğini bildirmektedir. Örneğin, AIHM'si “Belçika'da Eğitim Dili Davasında” verdiği kararda; “Sözleşmecî devletin egemenlik yetkisi içinde bulunan kimseler Birinci Protokol'ün ikinci maddesine dayanarak kamu makamlarının belirli bir türde eğitim sistemi kurmasını isteyemezler. Ancak belirli bir eğitim sistemi kuran bir devlet, bir eğitim kurumuna girişi şarta bağlarken 14. madde anlamında ayrımcılık niteliğinde bir tasarrufla bulunamaz. Bu davada Sözleşme'nin 14. maddesi, Birinci Protokol'ün 2. maddesiyle birlikte okunduğunda bile, anne-babaların kendi tercih ettikleri bir dilde çocuklarına eğitim verilmesini isteme hakkını güvence altına almamaktadır. Bu maddelerin birlikte okunmasından, dil sebebine dayanarak bir ayrımcılık yapmadan eğitim hakkını güvence altına alma yükümlülüğü çıkmaktadır. Sözleşme, kişilere kullandıkları veya anladıkları dil ile ilgili özel bir hak vermek isteğinde 5(2). fıkrasında ve 6(3)(a) bendinde olduğu gibi açık ifadeler kullanmıştır. Birinci Protokol'ün ikinci maddesinde böyle bir ifade yoktur.”²³

Vatandaşların mahalli dil ve lehçelerinin devletin resmî kurumları dışında, özel eğitim kurumlarınca öğretilmesinde hiçbir engel olmamalıdır. Burada önemli olan, kamu güç ve kaynaklarının bu yönde kullanılmasıdır. Devlet tüm sosyal gruplara eşit yaklaşımda olmak durumundadır.

VATANDAŞLIK

1982 Anayasa'sının 66. maddesi (benzer şekilde 1961 mad. 54) vatandaşlığı, “Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu, anlatım antropolojik veya sosyolojik bir yaklaşım değil, tamamen hukuki bir tanımlamadır. Bu madde, Türkiye Cumhuriyeti ile hukuki ve siyasi bağ ilişkisine sahip herkesi, Türk kabul etmektedir. Sosyolojik millet kavramının gereği olan ırk, dil, din, kültür vs. birliği gibi unsurlar dikkate alınmadan, vatandaşlık bağına sahip herkesi Türk olarak nitelendirmektedir. Diğer deyişle, Anayasa'nın bu tanımı vatandaşlar arasında ırk, dil, mezhep gibi ayrımların yapılamayacağını ve vatandaşlık hukukuna sahip kişiler arasında hak ve hürriyetlerden yararlanma açısından farklar yaratılmayacağını ifade etmektedir. Anayasal vatandaşlık veya çok kültürlülük gibi kavramlar, bu gerçekleri görmezden gelen ve ülkede suni ayrımlar üretmeye yönelik çabaların ürünüdür.

Benzer düzenlemeler birçok ülke anayasasında da bulunmaktadır. Şöyle ki;

1849 tarihli Federal Alman Anayasası mad. 116: "Alman uyruğuna sahip olanlarla, mülteci ve sürgün ya da füru olarak 31 Aralık 1937 tarihindeki duruma göre Almanya ülkesine kabul edilmiş olanlar, bu Anayasa'daki anlamda -Alman- sayılırlar." Görüldüğü üzere, 31 Aralık 1937 tarihi itibarıyla Almanya'da yaşayan herkes bu Anayasa ile Alman kabul edilmektedir. Tabii ki, bu toplumda da ırk, dil, din, mezhep gibi farklılıklar vardır, ancak belirlenen şartlara sahip herkes anayasal açıdan Alman'dır.

Sosyal mutabakat metinleri olan anayasalar, ülkedeki farklılıkları değil, bütünleştirmeyi amaçlarlar.

1958 Fransız Anayasası mad. 72/2: "Toplulukta tek bir yurttaşlık vardır". Diğer deyişle Fransa'da yurttaşlık bağına sahip herkes Fransız'dır.

ABD Anayasa'sı 14. değişiklik (9 Temmuz 1868): Birleşik Devletler'de doğmuş ve uyruğuna girmiş ve bu sebeple yönetimine tabi olan her kişi, Birleşik Devletler'in ve ülkesinde yaşadığı federe devletin vatandaşlarıdır."

Türk Anayasa'sının vatandaşlık ve Türk- lük yaklaşımı ile örnek ülkelerdeki yaklaşımlar arasında hiçbir farkın olmadığı açıktır. Sosyal mutabakat metinleri olan anayasalar, ülkedeki farklılıkları değil, bütünleştirmeyi amaçlarlar. Tabii ki, herkes kendini ne hissediyorsa ondandır. Ancak devlet bütünlüğü içerisinde

bu farklılıklar birer zenginlik olarak algılanmakta, hiçbir unsurun diğerinden farkı veya ayrıcalığı olamayacağı vurgulanmaktadır.

Vatandaşlık tanımı açısından, 1982 Anayasa'sının 66. maddesinde bulunan, "Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür." şeklindeki düzenlemenin Atatürk milliyetçiliğine dayandığının unutulmaması gerekmektedir. Atatürk bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." "Türk milleti ise üç temel unsurdan oluşur: Zengin hatıra mirası, beraber yaşamak konusunda müşterek arzu, sahip olunan mirasın muhafazasına devam etmek hususunda iradelerin müşterek olması." Bu tanımда antropolojik bir yaklaşım olmadığı gibi, ırkçı ve şoven düşüncelerden uzak, tamamıyla sosyolojik bir anlatım vardır. Açılım sürecinde yaşanan gelişmelerde ise farklılıklar vurgulanarak mikro yaklaşımlara imkân tanınmaktadır. Böyle bir anlayışın, bölücü hareketleri körükleyeceği bilinen bir gerçektir. Özellikle, Anayasa'nın 5. maddesinde yer alan devletin amaç ve görevleri konusunda, "... *Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü,*

ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak" ibaresini yok sayarak hareket ediliyor olması da konuyu daha ilginç hâle getirmektedir. Diğer deyişle, bütünlüğü korumakla görevli olanların, aksine davranışlarının âdeta bir anayasayı ihlal suçunu meydana getireceği açıktır.

YEREL ÖZERKLİK

Yerel yönetimler vatandaşlarla en yakın olan yönetim birimleridir. Demokratik anlayış katılımcılığı da beraberinde getirmektedir. Diğer deyişle, demokrasinin işlerlik kazanması ve sürdürülmesi, daha çok halk katılımının artırılması ile mümkündür. Bu nedenle demokrasinin gelişmesinde

Demokrasinin
işlerlik
kazanması ve
sürdürülmesi,
daha çok halk
katılımının
artırılması ile
mümkündür.

katılımcı bir yerel yönetimin etkisi çok büyüktür. Yerel yönetimler demokrasinin âdeta tabandan tavana yayılmasını sağlayan kurumlardır. Yerel yönetim süreçlerine vatandaşların katılımının sağlanması, yerel idarelerde karar organlarının seçimle işbaşına gelmesi, yerel yönetimlerin yerel halkın taleplerini karşılayacak yetki ve kaynaklara sahip olması, yerel halkın yapılan faaliyetler ile ilgili kolayca bilgi sahibi olabilmeleri, yerel yönetimlere demokratik nitelik kazandıran unsurlardandır.²⁴

Yerel yönetimlerdeki demokratikleşme uygulamaları veya düzeyi, vatandaşların yönetime katılım ölçüsünün ifadesidir. Bu nevi uygulamalar ile idari ve mali özerkliği (yerel yönetimlerin merkezî hükûmetten ayrı ve bağımsız birtakım hak ve yetkiler ile gelir kaynaklarına sahip olmaları hâli) birbirinden ayırmak gerekir. İdari ve malî özerklik, devletin birlik ve bütünlüğüne (üniter yapısına) engel değildir. Hangi ad veya şekilde olursa olsun, ülkenin bir parça veya kesiminin diğerinden ayırımına yol açacak faaliyetler bölücülükten başka anlam taşımaz. Özellikle, değişik unsurlara dayalı (din, mezhep, dil, ırk vs.) olarak ülkeyi bölmeye ve insanları birbirinden farklılaştırmaya yönelik cabalar ile görüşlerin yerel demokrasi kapsamında değerlendirilmesi mümkün olamaz. Gerek yerel gerekse ülke sathında demokratikleşme uygulamaları, vatandaşlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin tümüne yönelik olmak zorundadır. Kolektif haklar kapsamında gerçekleştirilecek adımların da bir bölge veya sosyal yapıyı hedef alması düşünülemez. Bu nedenle eğitim, sağlık, çalışma hakları, güvenlik gibi konuların yerel şartlar gözetilmek kaydıyla, merkezî planlamaya ve kaynağa ihtiyacı vardır.

SONUÇ

İnsan haklarının gerek evrensel hukuk, yani uluslararası hukuk açısından gerekse millî hukuklar açısından bir düzeni, bir sistemi vardır. Bu düzen ve sistem içerisinde ancak hakkın varlığı veya bir anlam ifade etmesi söz konusu olacaktır. Genel kabul gören şekliyle insan haklarını şöyle belirleyebiliriz: Ulaşılan uygarlık düzeyine göre belirli bir ülkede ferдин maddi ve manevi bütünlüğünün korunmasıyla, diğer deyişle kişilik hakları ve onurunun korunmasıyla, kamu düzeninin sağlanması çerçevesinde oluşan haklar insan haklarını meydana getirir. Bu anlamda insan haklarının sınırsızlığının savunulması veya masumane birtakım düşüncelerle ortaya konulan uç ifadeler çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Eğer ferdi hürriyetler açısından, haklara üstünlük tanırırsanız kamu düzeninin sağlanabilmesi tehlikeye girer, kamu düzenine aşırı önem verirseniz hakların istenmeyen ölçüde sınırlanması söz konusu olur. Doğru olan, haklar ile kamu düzeni arası dengeyi kurmaktır.

Gerek uluslararası düzlemde gerekse ulusal veya millî hukuk sisteminde insan haklarının ortaya çıkmasını sağlayan birtakım temel metinler vardır. Uluslararası hukukun en temel metinleri, bildiğimiz Milletlerarası Antlaşmalardır. 1945 sonrasında ortaya çıkan, özellikle Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi ve sonrasındaki bölgesel veya ülkesel birtakım gelişmeler bu sürece katkılar sağlamıştır. Fransız İhtilalinden sonra beliren hürriyet ve eşitlik düşünceleri, millî devletlerin oluşma sürecini hızlandırmıştır. Anılan gelişmeler, aynı zamanda toplumların insan hakları sistematiğiyle tanışması veya karşı karşıya kalmasına da yol açmıştır. Uluslararası ölçekte nasıl ki insan haklarının genel sistematiğini ve düzenini milletlerarası, uluslararası antlaşmalar belirliyorsa, tabii ki iç hukukta da istikrarı ve hakları bir standartta tutmanın bazı yöntemleri vardır. Öncelikle bir hakkın hukukun süjesi olabilmesi için tanınması, yani hukuk sistemi tarafından tarif edilmesi gerekir. Diğer deyişle genel anlamda düzenlenmesi gerekir. Bunu yapan temel metinler tüm dünya hukuk sistemlerinde anayasalardır. Modern devlet anlayışında, devleti oluşturan temel normlar, anayasalarla ortaya konur. Anayasalar bu anlamda hukuk sisteminin çerçevesini belirlerken, insan hakları katalogu ve bu katalog içerisindeki hakların temel yapısı ve sınırlarını da çizerler. Anayasaların öngördüğü haklar katalogu; anayasanın öngördüğü sınırlar içerisinde ve belirlediği usule

Modern devlet anlayışında, devleti oluşturan temel normlar, anayasalarla ortaya konur.

uygun olarak, yasa koyucular tarafından uygulanabilir hâle getirilen somut birer uygulama tarzında karşımıza çıkarlar. Yasa koyucular da bu anlamda, hakların daha somut hâle gelmesini sağlayacak tasarruflarda bulunurlar.

Tabii ki her düzenleme bir hakkı tanıma anlamında sınırlamayı da beraberinde getirir. Mesela hayat hakkını tanımlarken hayat hakkının temel sınırlarını da belirlemiş oluruz. Açıkçası, bir hakkı koruyacak düzenlemeyi yaptığınızda bu hakkın genel sınırlarını da ortaya koymak zorundasınız. Nasıl ki bir insanın diğerinin vücut ve beden bütünlüğüne müdahale veya taarruz hakkı olamayacaksa, aynı anlamda onu koruma hakkı da kendiliğinden bir karşılık olarak ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, her düzenleme bu anlamda, genel çerçeveyi çizme yönünde bir sınırlamadır. Bu yönüyle, hakların uluslararası düzlemdeki sözleşmelerle ortaya konuluş tarzında, uluslararası sınırları ve çerçevesi de belirlenir. Yine millî ölçekte anayasalarla, anayasal sınırları, yasalarla da yasal sınırları belirlenir. Günümüzdeki demokratikleşme, açılım vesaire gibi konularda ortaya çıkan ve masumane gibi görünen birtakım talepleri, düşünceleri değerlendirirken her şeyden önce bu sistematığı göz önüne getirmek zorundayız. Bir devlette insan hakkı uğruna kamu düzenini ihmal ve ihlal edemezsiniz. Kamu düzenini ihmal ettiğiniz an o devlet sistemini, devlet yapısını âdeta ortadan kaldırmış veya bir anarşiye, karmaşaya, iç savaşa yol açacak ortamı üretmiş olursunuz.

Evrensel hukukun kabul ettiği haklar katalogu evrensel ölçekteki devletler arası düzeni belirler. Çünkü devletlerin egemen olduğu millî sınırların dışında bir de devletlerin kendi birlikteliğinden oluşan bir uluslararası düzen, ahenk vardır. Bunu sağlayan temel metinler de uluslararası antlaşmalardır. Bu antlaşmalar her konuda olduğu gibi insan hakları konusunda da devletlere belirli temel kriterleri veya ilkeleri sunarlar. Devletler bu temel kriterleri kendi hukuk sistemlerine uyarlarken anayasa veya yasalarına uygunluk noktasında birtakım değerlendirmeler yaparlar. Bu anlamda, ulaşılan uygarlık düzeyine paralel olması gereken dengeyi bozacak bir aşırılığa herhangi biri lehine engel olamadığınız an, düzeni ve ahengi yok eder veya iç barışı ortadan kaldırırsınız. Günümüzdeki tartışmaları da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Çabaların da masumane bazı taleplerin yansımından öte; mevcut sistemi, düzeni zorlama, bozma veya ortadan kaldırma yönündeki birtakım anlayışlar olduğunu ifade etmek herhâlde yanlış olmayacaktır. ■

¹ Gökçen Alpkaya, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Geleşmeler", **TODAİE İnsan Hakları Yılığ**, Cilt 14, 1992, s. 145.

² K Kurubaş, **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 15.

³ Kurubaş, s. 16; Alpkaya, s. 154.

⁴ Kurubaş, s. 16.

⁵ Naz Çavuşoğlu, “Azınlık Nedir?”, **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 19-20**, TODAİE, Ankara, 1998, s. 95, Kurubaş, s. 16; Alpkaya, s. 154.

⁶ Kurubaş, s.17; Alpkaya, s.154, Çavuşoğlu, s. 95.

⁷ Kurubaş, s.17; Çavuşoğlu, s. 96.

⁸ Benzer ölçütler için bk. Kurubaş, s.17-19. Aynı ölçütler; objektif ve sübjektif ölçütler başlıkları altında Carotorti tarafından da kullanılmıştır. Alpkaya, s. 155.

⁹ Kurubaş, s. IX.

¹⁰ Kurubaş, s. 15.

¹¹ Kurubaş, s. 20.

¹² Peter Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Türkçesi: Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, Weisbaden 1989. Kitapta, Andrews’un ortaya attığı Türkiye mozaikini oluşturan 47 parça şunlardır: Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni-Yörük Türkler, Alevi-Yörük Türkler, Sünni Türkmenler, Alevi Türkmenler, Tahtacılar, Abdallar, Şii Azeri Türkleri, Karapapak Azeri Türkleri, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Özbek Tatarları, Kırım Tatarları, Nogay Tatarları, Balkarlar-Karaçaylar-Kumuklar, Bulgaristan’dan gelen Müslüman göçmenler, Balkan ülkelerinden gelen Müslüman göçmenler, Dağıstanlı Müslüman göçmenler, Sudanlılar, Estonlar, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Yezidi Kürtler, Sünni Zazalar, Alevi Zazalar, Osetler, Ermeniler, Hemşinliler, Arnavutlar, Kuban Kazakları, Molokan asıllı Ruslar, Polonezler, Çingeneler, Hıristiyan Rumlar, Rumca konuşan Müslümanlar, Almanlar, Sünni Araplar, Nusayrı Araplar, Hıristiyan Araplar, Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler, Çerkezler, Çeçen-İnguşlar, Gürcüler, Lazlar. Bu tasnife ilişkin bilimsel bir eleştiri için bk. Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, TİMAS Yayınları, İstanbul, 1999, s. 104-115.

¹³ Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003, s. 9.

¹⁴ Antlaşmanın tam metni için bk. A. Gündüz, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, Beta, İstanbul, 2009, s. 603-612; Refa Parla, Belgelerle Sevr Tehlikesi Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri Lozan Montrö, Türkiye’nin Komşuları ile İmzaladığı Başlıca Belgeler, Öz-dilek Matbaacılık, Lefkoşa, 1987. Lozan Antlaşması’nda azınlıkların korunmasıyla ilgili bk. 37-45. maddeler.

¹⁵ Araştırmacılar dilleri üç ana gruba ayırmaktadır: Ayrıntılı bilgi için bk. Türkdoğan, s. 179.

1) Tabii diller (ana dili): Kültür ve etnoloji ile doğrudan alakalı diller (Türkçe, Arapça, Rusça, Yunanca gibi),

2) Yapma diller: Suni dillerdir. Örnek, Esperanto.

3) Özel (vernaküler) diller: Bir ülkeye veya bölgeye özgü, yerli bir anlaşma vasıtasıdır. Bilimsel kuralları yoktur, karmaşıktır. Tarihi süreç içinde çeşitli sosyal ve kültürel etkilerle oluşur. Tek bir kökene dayandırmak zordur. Milliyetle doğrudan ilgili değildir.

¹⁶ 30 Temmuz 2003 tarihinde 25192 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kn. Madde: 23.

¹⁷ 19 Temmuz 2003 tarihinde 25173 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kn. Madde: 14-17.

¹⁸ Türkiye Sözleşmeleri imzalarken pek çok devletin de yaptığı gibi “T.C. Anayasası ve Lozan Barış Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

¹⁹ Uyum Yasaları ile getirilen düzenlemeler ve bu düzenlemelerin eski hâli hakkında toplu bir karşılaştırma için bk. **Avrupa Birliği Uyum Yasaları**, T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Genel Sekreterliği.

²⁰ Anayasal Milliyetçilik İlkesi için bk. Hasan Tunç, Faruk Bilir, “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği”, **Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1998, s. 205-211.

²¹ 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanan “Avrupa Toplulukları Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Rapor”da Aleviler için “Sünni olmayan Müslüman azınlık” ifadesi kullanılmış ve sayıları 12-20 milyon olarak verilmiştir. Yine aynı Rapor’da, “Türkiye’de Rumlar, Ermeniler ve Museviler dışında aralarında Kürtlerin de bulunduğu başka azınlıkların da olduğu” belirtilmiştir. Rapor’un açıklanmasını takip eden günlerde Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulunun bazı üyeleri tarafından kabul edilen bir raporda da aynı doğrultuda ifadelerin bulunması ilginç olmuştur.

²² Madde 2 - Eğitim hakkı

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

²³ AİHM Kararı, Karar Nu: 8, Karar Tarihi:23.07.1968, Başvuru Nu: 1474/62, Davalı Devlet: Belçika.

²⁴ S. Tütüncü, Yerel Demokrasi-Yerel Etkinlik (Özerklik), <http://www.stratejikboyut.com/makale/yerel-demokrasi-yerel-etkinlik-ozerklik-98.html>, 03 Aralık 2007.